

A millennium századában Erdélyben kihalt főúri családok s visszaemlékezés végső sarjai szereplésére.

(Hatodik és befejező közlemény.)

A) *Az utolsó borbereki Alvinczi bárók.*

(Kihaltak 1810.)

Egy család, mely egyházi pályán kezdi, politikai, majd katonai pályán folytatja, s az utolsó, mint főhadvezér viszi sirba családját.

Ki a családot alapítja Alvinczi Péter Nagy-Enyeden született 1575-ben, nagyváradi, majd kassai pap, tanár, végre püspök. Boescai és Bethlen Gábor kedves embere. Boescai az Alvinczezel egybe-
forrt Borberekén jószággal tünteti ki. Bethlen Gábor első nejét vele temetteti el. Baresai Ákos 1659. július 5-éről megnemesíti.

Fia, Alvinczi Péter (1639—1701) Verbőezi után (1681—1701) Erdély legkimagaslóbb ítélőmestere, az erdélyi fejedelemség vég-
napjainak legnagyobb politikusa és jogtudósa. Tagja volt az 1691-
ben Bécsbe, a leopoldi diploma kikérésére választott küldöttségnek.
S a diploma kelte után, a diplomában szándékosan nyitva hagyott
pontok feletti kiegészítést Bécsben részünkről ő vezette. S ezért a
a kiegészítés Alvincziana Resolutio nevet kapott. Apaffi s Lipót
érdemeit feles jószág adományozásával ismerte el.

Fia, Gábor (1686—1751) a főkormányshéknél szolgál, mint
titoknok nyeri Mária Teréziától a báróságot 1743. nov. 13-áról.
Mint consiliarius hal meg, Gábor nevű fiát hagyva maga után gróf
Gyulai Katától.

Gábor fia, Gábor fejezi be a család emez ágát 1788-ban,
mint az enyedi collegium felügyelő gondnoka.

Alvinczi Péter másik fia, Mihály folytatja tovább a családot,
ki már katona, s Olaszországban katonáskodik, mint százados hal
el 1751-ben. Ennek fia az utolsó Alvinczi.

Báró Alvinczi József (1735—1810) a nagy katona Alvinczen született. Nagybátyja, gróf Gyulai ezredében tizenötéves korában már őrmester, tizennyolezéves korában százados. S Mária Terézia hét esztendőös háborújából mint elismert hős katona tért haza. Csakhamar ezredes, József császár alatt mint tábornok a forradalomban álló Belgium, Ferencz császár alatt a francziák, illetőleg 1796—7-ben Olaszországban Napoleon ellen vezérkedett. Mert Mantuát nem menthette meg, a fővezérségben Károly főherceg váltotta fel, maga a katonai rangok legmagasb fokán magyarországi főhadi kormányzóvá neveztetett. Sebekkel s kitüntetésekkel elhalmozva, 1810. nov. 25-én zárta le nőtlen életét s családja kétszázévi pályafutását.

Félszázad óta letűnt Erdély egéről az Alvinczi név, a midőn a Magyar Sajtóban azt olvassuk, hogy egy báró Alvinczi László, mint forradalmi menekült Braziliába jutott, ott előbb könyvkereskedő, majd mint mérnök oly előkelő állást vivott ki magának, hogy egy szép és gazdag angol hölgy jegyesévé lett. Már az esküvőre indult Alvinczi, midőn vette a hírt, hogy jegyese visszalépett. Útját a temető felé vette, s 1859. máj. 9-én magát főbe lőtte. Hogy ki volt, magával sírba vitte.

B) Az utolsó Baldácsi bárók.

(Kihaltak 1878.)

Baldacci néven tüntek fel, olaszoknak látszanak. Két testvér alapítja. Egyik az udvarnál szolgál, báróságra emelkedett. A másik József († 1808) mint őrnagy Erdélybe jut, a báró Toroczkaei családba házasodott, Antal és Manó fiai hátrahagyásával halt meg.

Baldácsi *Manó* szintén katonának neveltetett, s a harminczes években a bécsi nagybátyja bárósága örökébe lépett, az 1841-iki erdélyi országgyűlésen honfűsített. S a forradalom kiütésénél a kormánytól a nemzetőrség, s később a XI. honvédszászlóalj alakításával bízott meg, kolozsvári székhelylyel. A Baldácsi név hangzatos lett. Azonban Szebenből kiléptek a császáriak; a székelyek Maros-Vásárhelynél vesztett csatája után Kolozsvárnak nyomultak. Beszterceze felől szintén nyomult Urbán a naszódi határőrség élén. Baldácsi a XI. zászlóaljjal, kolozsvári nemzetőrökkel, 6 ágyúval

Szamosujvárig nyomúlt elébe, de nov. 14-én a csatát elvesztette. Urbán bevonult Kolozsvárra. Baldácsi fővezérségének vége volt. A Kolozsvárról Csucsára huzódott tábor Kossuthtól új vezért kért és kapott, előbb Czecz János, s csakhamar Bem személyében. Mint bukott nagyság halt el 1852-ben.

Utolsónak maradt *Antal* (1802—1878.) Erdélyből kiszakadt, volt országgyűlési követ, 8000 holdnyi birtokát 1876. okt. 9-én kelt végrendeletével a hazai protestáns: református, ágostai és unitárius egyházaknak hagyományozta ezek élvezetébe is léptek.

C) *Az utolsó sepsi-szentiványi Henter bárók.*

(Kihaltak 1867.)

Idegen hangzású neve mellett is ősszékely család. Csik-Szent-Imre lehetett ősfészkek. A miről vezetéknevök szól, Háromszéken fekszik. Négy ágban jöttek le. Kettő belőle Mária Terézia korában báróságot nyert. Az egyik bárói ág a második nemzedékben már kihalt. Az ág, mely a millennium századára lejött, már Udvarhely és Marosszékben él, hol főkirálybírótságot viseltek.

A székelyek különös előszeretettel használják a bibliai keresztneveket. Henterék a szentek nevei iránt viseltettek kiváló szeretettel. Henter Zsigmond Marosszék főkirálybírójának Miháiez István jezsuita 1768-ban Keresztény Seneca című könyvet dedikál.

A millennium századára lejött ágat Ádám alapítja, ki 1753-ban nyerte báróságát. Unokája, Antal mint udvarhelyszéki főkirálybíró halt el 1823-ban. Ennek fia az utolsó Henter báró.

Báró Henter *József* tipikus székely báró volt. Jól megtermett férfi. Vendégszerető. Tisztséget nem viselt, gazdaságának élt, kelemenelki udvarában. Mint gazdát kora leghiresebb gazdái, gróf Haller János, gróf Teleki János nevével együtt említették. Gazdaságában katonai rendet tartott. Mint mondani szokás: udvarában egy eszerép, egy szeg sem hiányzott. Mégis megesett vele, hogy Teleki János hires gulyájából 12 gyönyörű tehenet s bikát hozatott, s azon tapasztalatot kellett tennie, hogy a mezőségi égalj és vízen nevededett állatok a Kis-Küküllő levegőjét s havasi jellegét nem vésztett vizét nem bírták megszokni, egyig elpusztultak. S feltűnt, hogy a míg otthon páratlan gazda, jószágai évtizedeken át nem látták.

Különben is sajtóságos életet élt. Országútban lakott, kapuja nyitva, asztala a vidék minden jó hangzású neve számára terítve. Maga azonban a látogatás visszaadását nem ismerte; minden kimozdulása otthonából Vásárhelyre volt a markálisra, sógora Gál József főkirálybíró kedvéért. Vadász ebei ingyen ették volna kenyereiket, ha nem ad menedéket udvarában egy Szibériából szökött lengyelnek, kinek ajánló levele az volt, hogy az ólombányákban hagyta körmeit s bunkós ujjaival csaknem virtuoz volt a zongorán. A szalonkázás volt minden sportja. Hol midőn egyszer a hegyi erdősegből visszafelé társaságunk legifjabb tagja lóra akart pattani: hegyre katonát, lejtőre dögöt! szavakkal förmedt reá

Ez a régi magyar érdesség háztartásán is átvonúlt. A negyvenes években már mondhatni öreg úr, neje szép asszony. Vasárnaponként a vidék egész katonatiszti kara vendége. Egyszer egy kis hiba akart történni. Azo 1 percztől az udvarház két részre lett osztva. Az ebédlő semleges tér maradt. Az épület egyik szárnya az úr, a másik szárnya az asszony birodalma lett. A mint az asztalnak vége volt, a nővendégek a báróné, a férfi vendégek a báró szobáiba vonultak, hol a szebbnél szebb fegyverek s gazdag könyvtár lett beszéd tárgya. S még semleges tér maradt a házi kápolna, hol a mikházi barátnak a báró szeretett ministrálni.

A házasság gyerektelen maradt, s családját agg korában, 1867-ben bezárta. A nemesi ág máig is virágzik

D) *Az utolsó nagyváradi Josintzi bárók.*

(Kihaltak 1901.)

Ezen különös nevet Inezédi József (1689—1750) ítélőmester vette magának, ki Mária Terézia alatt báróságra emeltetett. A név az Inezédi s neje báró Józsika Judit nevéből alakítottatott, megtartva az Inezédiek előnevét.

Egy család, mely nem kereste a közpályák küzdelmeit, gazdálkodott s megyei szerepet vitt.

A báróságot szerzett ítélőmesterről két ágban léptek be a századba. Egyik Lajosban, a fiágban még a forradalom előtt kihalt. A másik ágban József kolozsmegyei főbíró a forradalom után szamosujvári várnagy. Testvére Mihály folytatta a családot. Ennek

fia László († 1862.), ennek volt fia az a László, kit Bölöni József, mint anyja testvérét, a Bölöni család ugrai sirboltjába temettetett el 1901. nov. 1-én, mint a család egyik végsarját, miután unokatestvére Miklós, nőtlen maradt.

E) *Az utolsó Löwenthal bárók.*

Egy Schaller néven indúlt, s Löwenthal előnévvel báróságot kapott család, melynek ősfészke Beszterce s birtokai Kusma, Szász-Péntek szintén közelében fekszenek. A millennium századára lejött nemzedék egyike, Sámuel († 1866) a gróf Kuun s ez által a gróf Kemény családdal sógorságba jött. Magtalan halt el.

Testvérének, Károlynak gr. Berehtold leánytól két fia, három leánya született. Egyik fia Károly folytatta a családot, kit mint magyar nevelést kapott fiatalt ismertem. Katona lett, ezredességig emelkedett. Nős volt, neje Petki Mária. De a Heraldikai Társaság a főrendi családokról kiadott zsebkönyve gyermekeiről nem emlékezik, pedig ekkor hatvan éves.

F) *Az utolsó naláczai Naláczai bárók.*

(Kihaltak 1844.)

A nemzeti fejedelmek utolsó felében Erdélybe szakadt család, mely a második nemzedékben kétfelé szakad. Egyike nemes maradt s maig virágzik. A másik ág, melyet István, az Apaffi consiliarius alapít, egyik ágában 1739-ben, másik ágában 1752-ben báróvá lett. Egyike a leghangzatosabb bárói neveknek, consiliariusok, hunyad-, zarándmegyei főispánok.

Ki előbb alapítja meg a báróságot György, fia István katona, ennek fia József zarándi főispán († 1818), ennek fia *József* volt a nagy színügybarát. Mint Ferenczi Zoltán a kolozsvári színház történetében elbeszéli, még hunyadmegyei főispán, a midőn 1792-ben Bécsből jövet hozzáfordultak a pesti színészek, s lehozza egy Kolozsvárt állítandó színház eszméjét, itt a főúri köröket megnyeri, a tervező nagy bizottság elnök-pénztárnoka lett, beszerzették az alapot s létre jött a színház. Mint consiliarius hal el, Jozefa leányát hagyva

maga után, ki előbb gr. Csáki Györgyné, később gróf Bethlen Olivérné.

A másik ág, melyet József 1752-ben alapít, Károly fiában jött le a századra s unokájában, Istvánban hal ki 1844-ben.

Minek a család alapító kiemelkedését, gazdagságát köszönhetta, a kiváló ész örökségül szállt nemzedékről nemzedékre, Nalácsi József, ki 1818-ban halt el, naplót hagyott hátra. Ki a családfát bezárja, Nalácsi István egy túltengésbe ment talentum.

Ez a Nalácsi *István* a legkifejlettebb típusa a forradalom előtt Erdélyben oly bővön termett nagy elméknek, kiknek egy része bizonyos fokú cinismusban tetszett magának. Mint a két Bólyai, Brassai. De az arisztokrata irodalombarátok sem voltak attól mentek, s ezek legtúlzóbb alakja br. Nalácsi István. Enyeden s a bécsi egyetemen tanult. Özvegyen maradván, a marosmenti Bábolnán könyvtárában élt, félig öltözve, egy divánon töltötte napjait. Egyfelől kiolvasandó, másfelől a kiolvasott könyvek, folyóiratok halmaza. Beszéltek, hogy meglátogatta tudós barátja és szomszédja gr. Gyulai Lajos, kocsijáig kísérte, de még sem volt készen mondani valójával, maga is felült: ruháimat hozzátok utánam, szóló személyzetének. Vagy jött haza valahonnan, útjában is olvas, már kifogtak, folyvást olvas, s megtörtént, hogy az eső megeredt, betaszította magát a kocsiszinbe.

De még ha csak olvasott volna, de írt is, a nélkül, hogy írói hírnévre pályáznék. S mégis ő volt a huszas és harminczas évek legolvasottabb írója, kézírásban. Gúnyverseket bocsátott világgá. Birtokomban van egy gúnyirata, melyben a harminczas évek vándorpolitikussait rendre veszi, mi conservatív voltára vall. Apró gúnyversei mint szállóigék röpködtek, s szálltak reánk, melyekből legyen elég a következő szemelvény.

A feleségére írt, de metszésre nem került sírírata :

Itt nyugszik, ki míg élt, soha sem nyugodott :

Egész életében perlett, patvarkodott.

Szoknyás prokurátor ; de talán tán még sem :

Istenben elnyugodt, kedves feleségem.

Siratják huszárok őt cordialiter,

A kiket szeretett szegény mortaliter ;

S miattok is holt el igen fataliter,

A férje fájlalja — taliter, qualiter.

Gr Bánffy György gubernátorra :

Hideg, fagyas nagy úr, hazánk elefántja ;
Hazánknak határit, tapodja, nem szántja.

Gr. Kemény Farkasra :

Ritka legény, de ki soha lóra nem ült,
Tánczra vagy asszonyra soha fel nem hevült.

Méhes Sámuel kolozsvári tanárra :

Az indolens Méhes sokat kereskedett,
De az ügyességre kevés szert tehetett.

Antal János tanár, később püspökre :

Urim és tumimból jövőndőlő Antal,
Ha jól megdicséred ő is felmagasztal.

Id. Szilágyi Ferencz kolozsvári tanárra :

A nagy politikus Szilágyi, csak hallgat;
De mikor megszólal, ő legtöbbet mondhat.

Nagy György kolozsvári papra :

Szélyel vannak szórva Nagy Györgynek lépei :
Gyakran bele esnek hazánknak szépei.

Mohai enyedi jogtanárra :

Franzia gavallér, Mohai, bár piros,
Grimászai mellett csak festett papiros.

Báró Naláczai Istvánnak K. Székely Mihály volt tabulae prae-ses tartozott 6000 v. frttal. Midőn ez egy levélben ismét 6000 frtot kért kölcsön, Naláczai meghasított a kötlevelet, ráírta a „ki van fizetvé“-t és elküldötte ily laconi stylben írt levél mellett: Küldöm a 6000 frtot. Nyertem 6000 frtot. Maradok, a ki vagyok stb.

Templomba nem járt. Sőt midőn udvari kápolnáját a menykő megütötte volna, s felépítését az úrnak szolgálai sürgetnék, azt felelte: ki lerontotta és reá szüksége van, építtesse meg.

Ez adomát a felette tartott halotti beszédből tanuljuk, mely egy genialis fő vallástalanságáért eleget vesz; benne többek közt így szól: A lelki erők és tehetségekben sámsoni férfinak a Delilák haját elmetszvéen, minden erejét elvették... a körében tanyázott hizelkedők, mint a fényes után kapkodó egyiptomi esókák lelki

szemeit kivágván, lelki kincseit elrabolták, aranyát ellopták... S felkiált a nagy szónok: utolsó volt fényes családjá fiágában: utoljára legyen, oh természet! a te kezeidben is a tégely, melyben őtet készítetted; vedd el azt, mely szerint a legjelesb lelki és testi tehetségek mellé; hasonló vezérnemtőt nem rendeltél.

G) *Az utolsó magyar-bényei Radák bárók.*

(Kihaltak 1897.)

A gazdagság s hozzátehetjük a hazafiság hírében álltak a nélkül, hogy az utolsó időben közpályán szerepeltek volna.

Hogy honnan, mikor szakadtak Erdélybe, olvassuk (Jászai Magyarország napjai I. 236.), hogy az első ismeretes Radák György 1526-ban Mária királyné embere. Fia László, János király vezére. Ennek unokája, István szerzi, neje Talmácsi Zsófia után folyvást megtartott ősfészköket, Ozdot, Bényét, melyben 1626. márcz. 28-án statuáltak.

Olvassuk továbbá, hogy ezímeres levelöket 1514-ben, leopárdos ezímeröket Bethlen Gábortól 1625-ben kapták. Családi levéltárunk igazolhatja, melyet az utolsó Radák a nemzeti múzeumban helyezett el. Valamint onnan jöhet napvilágra, mikor és hogyan jutottak a bárósághoz.

Azon családokhoz tartozik, melyek soha sem voltak népesek. Családi összeköttetésöket jelzi, hogy két Radák Erzsébet két Rhédei grófhoz ment férjhez, s az utolsó előtti Radák neje Rhédei leány.

A millennium századára R. Ádám jött, meghalt 1803-ban. Ennek Ádám fia őrnagy, magtalanul hal el. István fia túlélte a forradalmat. Testvérök volt az a Pólíka, kinek szerencsétlensége a század elején részvétre hitta fel az ifjúság szívét.

Radák Pólíka volt nálunk az első, ki szerelmi bánatában megmérgezte magát és 1803 szept. 11-én hosszas szenvedés után meghalt. S egy hosszú versezet siratta el, mely a más évben a ponyvairódalomba került s ott hosszasan tartotta fenn magát. Melybe végzetes szerelme következőleg van beszöve:

Szeretett ő — s e volt minden vétké,
S ezen hibáját is vérevel fizette.
Szeretett, — de tudta, hogy a kinek szíve
Hűségére esküdt, soha nem lesz híve.

Mert az ambitio s a füst az átkozott,
 A két szerelmesnek akadályt okozott.
 Az ember mindenkor magáért szereti
 Tarquint, a nevéért nem számkivetteti:
 Oh de nem így bántak a hív Pólikával,
 Megtilták, hogy szabad ne legyen magával;
 Megtilták, hogy szive dobogni ne merjen,
 Mint az órarugó érzés nélkül verjen.
 Ő pedig szeretett — s az ő szeretete
 Vétek volt, mert embert, nem bárót szerete,
 Hibának tartották, hogy a czifra nemet
 Megvetvén, szerette az igaz érdemet;
 Láttá ő, hogy czélja nem érhet jó véget,
 Atyja gyilkosától kért hát segítséget.
 Mikor az atyjának végső pompájára
 Gyűlt a familia fel Mikeszszára:
 Mikor már Radáknak készült a tisztelet,
 Irt ő a halálnak egy hívó levelet...
 Ugy végezte volt ő, hogy majd egy pompával
 Temessék őtet is sírba az apjával...
 Kilencz nap és kilencz hosszú kínos éjjel
 Küzködött ő szegény iszonyú veszélylvel.
 Messze volt a halál, mikor a kezében
 Ment a levél, ő is bámúlt rémületében...
 Szeptembernek tizenegyedik napjára
 Reggel hat órakor ért Mike zászára.
 Láttá itt Pólikát ágyában elnyulva,
 Erő s érzés nélkül fekünni ájulva...
 Láttá a doktorok miként prescribálnak
 Mellette, de mégis keveset használnak:
 Ő egyet prescribál s evvel végét vete,
 Így múlt el a szegény Pólika élete.
 Így lett, az Istennek egyik szép munkája
 Egy határt haladott indulat prédája;
 Az a kin tündöklött az istenség képe,
 Minden ékességet magáról letépe.

Pólika testvére *István* folytatta a családot. Gazdaságának élt. Neje gróf Rhédei Klára, a dúsgazdagság hírében álló Rhédey Ádám kinestárnok egyik leánya, gróf Mikó Imre nejének testvére. A közügyek terén azzal mutatkozott be, hogy a forradalom első napjaiban, a haza oltárára egy mázsa ezüsttel járult. Még élt, mikor a Radák nevet neje a lehangzatosabbak egyikévé emelte a forra-

dalom alatt és után. Neje, Rhédei Klára a forradalom alatt megnyitotta kolozsvári szalonját, központja a forradalom embereinek. A forradalom után megnyitotta pénzszekrényét s nyitva maradt mindenkinek, ki forradalmi érdemekre hivatkozhatott. Ki bujdosott, vagy menekülni akart, első gondolatja volt Radákné. S hogy az akkori nővilág hazafiságát ne láttassuk egészen részére lefoglalni, még él a másik, báró Bornemissza Ignáczné, kinek szalonja a forradalom után francia értelemben politikai szalon volt, azok számára, kik a jobb időket előidéztek.

Báró Radák István († 1865.) s gróf Rhédei Klárának († 1868.) három leánya volt, kiknek mindenike folytatja a leányágot, fia csak egy, Ádám, kinek neje gróf Lázár Olga, a medgyesfalvi Lázár ágból, kiknek csak leánya született, ki gróf Wenckheim Ferencz neje.

Báró Radák *Ádám*, az utolsó Radák, Ozdon élt nagy lábon, híres lovas nejével együtt. Még élte delén volt, s már is egyre festette őseit, családját, czímerét, festő öcsémmel; megszállta családja kihalásának előérzete.

Beteljesedett, 1897. ápr. 5-én meghalt. Mint főrendiházi tag vitte sírba családját. Végrendeletében óriási kiterjedésű birtokokból álló vagyonának fele részét haszonélvezetben a feleségére hagyta, ennek halála után a vagyon eme felére Teleki József grófot nevezte meg örökösül s ha ez gyermektelenül halna el, a vagyon az erdélyi ev. ref. egyház tulajdonába megy át. Vagyon a másik felét unokájának Venckheim Mária Krisztina bárókisasszonynak hagyta. Az erdélyi ev. ref. egyházkerületnek az említett utóöröklési jogon kívül hatvanezer forintot, a nagyenyedi kollegiumnak negyvenezer forintot hagyott egyházi és iskolai czélokra. A birtokain lévő magyarbényei, mikeszászai, ozdi, tasnádszántói és magyarsülyei református egyházaknak ezekre menő hagyományokat és évjáradékot testált. Családi kincsei egy részét is egyházközségeknek hagyta. Óseinek kincseket érő kardját es buzogányát, valamint egyik őse, Rhédei Ferencz fejedelem mátkagyűrűjét, továbbá régi könyveit az Erdélyi Múzeumnak ajándékozta. A porosz Johannita-rend nagymesterének ötezer forintot hagyott és elrendelte, hogy családi czímerét festessék meg a sonnenbergi lovagterem számára. Alapítványai, hagyományai kezelésével, ellenőrzésével és főfelügyeletével a református erdélyi egyházkerületet bizta meg, végrendelete végrehajtójául pedig fölkérte

Bánffy Dezső bárót, mint az egyházkerület elnökét. Szigorúan egyszerű temetést parancsolt meg magának és költségkimélelsből a gyászjelentések kinyomatását is megtiltotta. Nem is adtak ki róla gyászjelentést. Végrendeletének egyik pontja úgy szól, hogy a ki a végrendeletet megtámadja, rögtön elveszti részét, a mely ez esetben a református egyházra száll.

Nemsokára a lapok a következő közleményt hozták: Az erdélyi református egyház ellen, mint kolozsvári tudósítónk táviratozza, Wenckheim Krisztina, Wenckheim Ferencz leánya nevében nagy örökségi pört indítottak. A pör története a következő: Néhány évvel ezelőtt meghalt Radák Ádám báró és vagyona egy részét, mint köteles részt, unokájának, Wenckheim Krisztinának hagyta; erdélyi birtokát azonban Teleky József grófnak hagyta, a ki nőtlen ember, de kikötötte, hogy csak akkor kapja meg az örökséget, ha Telekynek fia lesz, s ez eléri huszadik évét. Radák erős kálvinista érzésű ember volt, a ki azért tagadta ki leányát, mert a katolikus hitre tért át. Később kijelentette, hogy unokájának hatezer forint apanázst ad, ha református vallásban nevelik. A kis unokát azonban katolikus vallásban nevelték s azért Radák báró csakis a köteles részt hagyta neki. Wenckheim Ferencz pört indított az az örökösök ellen és a következőket mondta:

Radák vallási örjögésben szenvedett; beszámíthatatlan volt. A végrendelet csak föltételesen szól és a végrendeletben az örökös nincs megnevezve. Wenckheim Krisztina még a köteles részt sem kapta ki teljesen. A tudósító megjegyzi, hogy a pöriratnak az az állítása, hogy Radák vallási örjögésben szenvedett, alaptalan. Radák bárót erdélyszerte fenkölt gondolkozású, hazafias magyar főúrnak ismerték. — A felek közt megindult az egyezkedés.

Végül nem látom érdektelennek felfogni a nép ajkáról egy a családot s az akkori idők gazdálkodását jellemző Radák-adomát. Melyszerint báró Radák Istvánnak Ludason gyönyörű jószágga volt, de majd mit sem hajtott. Úgy volt majd minden jószágával. Egy szép reggel belép egy székely gazdatiszt forma ember s szól: Uram! vegyen fel engem prefectusának a Maroson inneni jószágaira. A báró szabadkozott, s mondja, hogy jószágai egy prefectus fizetését is alig bírják s hogy vegyen fel kettőt. És én — vág közbe az ajánkozó — mégis ezer forint fizetést kérek. A báró el akarja

útasítani. Nagyságos uram — folytatja — én úgy jöttem, hogy itt maradjak . . . Mennyit hajt, kérem, Ludas a báró úrnak? Nyolezszáz forintot. Nvolezezer forintot kell hajtani — viszonzá — azon kívül az én fizetésemet; s im, az első évi bevételt azonnal beszolgáltatom. A báró mesének hitte egyelőre a dolgot, de mire a pénzt asztalán látta, szóba eredett, s Sárdi e percztől prefectus lón. Oly gazdaság kezdődik Ludason, hol az asztagokat többé még lud sem bánthatá; s hol az ökröt szolgáltatták, s ha a béres hibájából szántás közt az ökröt ki kellett eserélni, a hibás béres huzta az alatt a jármot. Azért Sárdinak mégis mindig a legjobb eselédei voltak. S a báró jószágai jövedelme megtizszereződött. Sárdi a forradalomban a jószág védelmében pusztúlt el

H) *Az utolsó plankensteini Rauber bárók.*

(Kihaltak 1901. ápr. 21)

Egy karintiai eredetű, Erdélybe a székelyföldre szakadt család, mely a harminczas években honfűsített, s a forradalomban bebizonyította, hogy magyarrá lett.

Ki Erdélybe jött, Miklós, János Jakab fia Auersperg grófnótól. Mint hadnagy jött, a Mária Terézia alatt Erdélyben felállított határőri ezredékhez. Mint százados a háromszéki gyalog ezredhez helyeztetett, s nőül vette az utolsó báró Daniel leányát, Josefát, s kezével székelyföldi birtokossá lett. S mint ezredes lépett nyugalomba 1806-ban. Olasztelkén végezte életét 1817-ben.

Házasságából négy fia született, kikből három szintén katona, de hogy milyen szellemmel, beszéli a családi adoma, hogy János, a mint Bécsben szolgált, szóba jött, hogy miért is fejt az osztrák katona mundérja, azt találta mondani, mert a festés még pénzbe kerülne, s ezért nyugdíjazták.

A beszármazott Miklós legnagyobb fia Károly, a honfűsítés után már regalista. A forradalom első napjai Orláton érték, mint az ottani oláh határőr ezred ezredesét. Még férfi kora teljében volt, a mint a szebeni Generalcommandótól az első oly parancsot vette, a melyet nem teljesíthetett: esatatéren kapott sebeire hivatkozva, nyugdíjaztatta magát, sepsiszentiványi jószágára vonúlt, hivatalosan betegeskedett. De a mint a császáriak novemberben Háromszéket megtámadták, s a háromszéki székelyek a határra vonúltak s Gábor

Áron ágyuival hazájuk védelmére keltek, csak udvarházának falai tudnák megmondani, kik látogatták s miféle védelmi csatatervek voltak ott megbeszélve.

Legifjabb fűtestvére Rauber Ferdinánd, vagy a mint magát írta Nándor, vagy mint a nép nevezte, a csonka báró, az ősfészekben, Olasztelkén élt, gazda maradt. Csonka báró volt, mert vadászaton balkarját elvesztette. Miként minden testvére, szép magas férfi. Arczépe kijött a Történelmi Lapok 1896. jan. számában. Megérdemelte, mert jelen volt a székelyek 1848-iki agyagfalvi gyűlésén. Mint nem fegyverképest élelmezési főbiztossá nevezték. A kiszállt székely tábor Vásárhelyt piros kitliben találta, s úgy talált minket adjutansait is. A vásárhelyi csata elveszett. Nándor báró Olasztelkére vette magát. A sepsiszentgyörgyi nov. 15-iki gyűlésről érkeztünk haza. Öreg estve volt, midőn nővére után egyik még élő unokahugától jött az izenet, hogy az éjjel katonaság érkezik, hogy elfogja. Másnap estve S.-Szent Ivánon testvérénél jelentik a bárónak, hogy kastélya fel van dűlva, pineze, kamara, istálló kiűrtve, s hogy a piros kitliket mint trofeumot magukkal vitték. Később forradalmi kormánybiztos, mi nem végződhetett egyébbel, mint fogsággal, jószága elkobzásával, mit az általános amnestia visszahozott.

Nándor báró, valamint testvérei nőtlen maradtak, Károly ezredesen kívül, kinek Potsa Veronikától négy fia született, kiknek egy része katona, majd honvéd. A nyolczvanas és kilenczvenes években nőtlenül elhaltak. Gyula maradt fenn. Mint honvéd Kassán elvette Szirmainét, Csáki Hedvig grófnét. A házasság gyermektelen maradt. S a Rauber család benne 1901. ápr. 27-én kihalt.

Leányágon a sárdi Siménekben, s a vargyasi Danielekben folytatódik.

I) *Az első és utolsó Récei báró.*

(† 1852.)

A czímet a szomorú emlékezetű Récei Ádám képviseli, ki Dicső-Szent-Mártonban született kurta nemes szülőktől; Vásárhelyt tanult s mint tanuló beállt katonának; mint szép termetű s ügyes ifjú, hamar kaplár, majd zászlótartó, s már 1814-ben ezredes.

Bécs köreibe szakadt, hol mindenkit megnyert, csinálta az adósságokat, az udvar kétszer kifizette. Rangfokozatban haladva,

rendjele után 1835-ben báróvá lett s kapta a fiágban kihalt Zsukiak uradalmából Kötelandet. S ez időtől az erdélyi országgyűlések királyi hivatalosa.

Már a nyolezvanas éveit járja, 1846 ban galicziai főparanesnok. Jelenti, hogy forradalom készül. A magyar testőrség másodparanesnokságába helyeztetett át. A lengyel forradalom kiűtött, elnyomatott.

Az 1847-iki országgyűlés regalistái közt ül, de már csak romja nagy nevének. S mondja, mikor neki azon hangsulyozással mutattak be, hogy nagy liberalista: talán én is az lennék, ha ifjú volnék.

S ez a testben-lélekben katona, a forradalomban, a gróf Lamberg Pesten történt megöletése után, ministerelnökké neveztetett, s 1848. okt. 3-áról mint ilyen ellenjegyezte az első magyar ministerium s az országgyűlés felosztatását, az ország ostromállapotba helyeztetését s br. Jellachich teljhatalmát. S azt, hogy ő az utolsó magyar ministerelnök.

Mint tábornagy halt el 1852-ben. Halála legérzékenyebben hitelezői hosszú sorát érintette, kik 1854. május 5-éről esődöt nyitottak ellene, mi 1881-ben vagyonhiány miatt megszünttetett.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.